

ISLAMONLINE.UZ

ФИҚҲ

Қозилик ҳақида

Инсонлар ўртасидаги низоли вазият ва ишларда кимнинг ҳақ ва кимнинг ноҳақлиги тўғрисида ҳукм чиқарувчи шахс кози дейилади. Кози гувоҳлиги қабул қилинадиган одамлар сирасидан бўлиши керак.

Агар козилик қилишга одамлар орасида фақат битта кишигина яроқли бўлса, ўша одамга бу ишни қилиш фарз бўлади.

Адолатли киши кози бўлиб турган пайтида пора олиш, зино килиш ёки арок ичиш каби ишларни содир этса, козиликдан хайдалади ёки ўзи дархол истеъфо бериши керак бўлади. Баъзи олимлар ундай ишларни килган кози ўз-ўзидан козиликдан бўшаб қолади, дейишган. Ким кози бўлиш учун пора берса, кози деб ҳисобланмайди ва чиқарган ҳукми ҳам ҳақиқий саналмайди.

Иложи бўлса козининг мужтахидлик даражасидаги одам бўлгани яхши. Бундай одам козиликка бошқалардан кўра ҳақлироқдир.

Козиликни “мен кози бўлай” деб сўраб олинмайди. Ўзининг адолат килишига ишончи комил бўлган инсонгина козилик ишига киришади.

Козиликка тайинланган одам ўзидан олдинги козидан иш дафтарини сўраб олади. Бу дафтарда одамлар орасида чиқарилган ҳукмлар, мажлисларнинг қайдномалари, васият қозғолари ёки уларнинг нусхалари, вақф молларининг ҳужжатлари ва бошқа бўлиб ўтган нарсаларнинг ёзма баёноти бўлади. Янги кози мана шу ҳужжатларга муҳтож бўлгани учун икки адолатли одамни тайинлаб, уларга олдинги козидан барча ҳужжатларни қабул қилиб олишни топширади.

Янги кози хали ҳукми чиқмаган ишлар бўйича ўзидан олдинги, ишдан бўшаган козининг гапи бўйича ҳукм чиқармайди. Чунки олдинги кози ишдан бўшаб оддий фуқарога айланган ҳисобланади. Қолаверса, бир кишининг гувоҳлиги билан ҳукм чиқариш мумкин эмас. Бу ерда факат далил ва ҳужжатга суяниб иш тутилади.

Кози бирор муҳим иш билан машғул бўлиб турган-да, жаҳли чиқиб турганда, ўта хурсанд ёки ҳафа чоғида, оч ёки чанқок пайтида, таҳорати кистаб ёки бирор жойи оғриб турганда ҳукм қилмайди.

Кози ҳадя олмайди. Лекин унга иши тушиб турмаган, ўзига яқин бўлган (махрам ҳисобланган) қариндошидан ёки кози бўлишидан олдин ҳам ҳадя бериб юрган одамлардан (олдинги микдорда) олиши мумкин.

Кози ўзи учун маҳсус ташкил қилинган зиёфатларга бормайди.

Кози даъволашувчиларни бир хилда ўтказди (бирини пастга, иккинчисини юқорига ўтқизмайди), уларга бирдек муомала қилади (улардан бирига қулиб, бошқасига хўмрайиб қарамайди) ва улардан бирортаси билан пичирлашиб гаплашмайди, шунингдек, улардан факат биттасига чой, қанд-курс тутмайди. Кози уларнинг бирортасига имо-ишора қилмайди ва йўл-йўрик ўргатиб турмайди.

Даъволашувчиларнинг бири ўзида иккинчисининг (даъвогарнинг) ҳақи борлигини тан олса ёки бу нарса далил-ҳужжат билан исботланса, тўлашдан бош тортган тақдирда даъвогарнинг талаби билан кози лозим топган муддатга қамаб қўйилади. Бунинг учун айбланётган шахснинг ўз қарзини тўлаши учун имконияти борлиги билиниши керак.

Мисол учун, айбдор ўзининг қамбағаллигини даъво қилса, кози уни қамамайди. Балки айбдорнинг кўни-кўшнларидан ва ҳамқасбларидан унинг молиявий ҳолатини сўраб-суриштиради. Агар икки киши унинг бой эканига гувоҳлик берса, кози айбдорни қарзни тўлашга мажбурлаш учун қамайди.

Козининг ҳоҳ унутиб, ҳоҳ атайин бўлсин, ўз мазҳабига тесқари чиқарган ҳукми ижро этилмайди. Козининг ҳукми чиқишидан олдин уламо орасида ихтилофли бўлиб турган масалага ҳукм чиқиши билан ихтилофлигини йўқотиб, иттифоқлига айланади. Бордию чиқарилган ҳукм бошқа қозига ҳавола қилинса, у ҳам ўша ҳукмни тасдиқлаши керак. Бунинг учун ҳукм Қуръон, суннат ёки мужтахид уламанинг ижмоларига зид бўлмаслиги шарт. Акс ҳолда бундай ҳукм бекор қилинади.

Кози гойиб одам ҳақида ҳукм чиқармайди. Бирок маҳкамада унинг вакили ёки кози унга

бош-кош килиб тайинлаган шахс (васий) хозир бўлганда, кози гойиб одам хакида хукм чикариши мумкин.

Шунингдек, кўлидаги холатда ҳам гойиб хакида хукм чикариш мумкин: Бир одам бошканинг кўлида турган нарсани “бу меники” деб даъво килди ва буни айти пайтда гойиб бўлган фалончидан (масалан, Ахмаддан) сотиб олганини айтди. Кўлида мазкур нарса турган шахс эса буни инкор килди. Аммо даъвогар аниқ хужжат-далил билан талашаётган нарса ўзиники эканини исбот килди. Шунда кози унинг фойдасига хукм килади. Сўнг халиги гойиб одам келиб “мен буни сотганим йўқ” деса ҳам, хукм ўз кучида қолади. Чунки эътибор берилса, бу холатда гойиб шахсга қилинаётган даъво (“гойиб бу нарсани сотган” дейиш), шубҳасиз равишда талашилаётган нарсани кўлида тутиб турган одамга қилинаётган даъвога (“Бу нарса сеники эмас” дейишга) сабаб бўляпти. Ўз-ўзидан маълум-ки, бу холатда нарсани кўлида тутиб турган шахс ўзини химоя қилаётиб, истаса-истамаса гойиб шахсни ҳам унга бўлаётган даъводан химоялайди ва худди унинг вакилидек иш олиб бораётгандек бўлиб қолади.

Икки даъволашувчи томон ўзаро розилик билан (жазолаш ва касос масалаларидан бошқа ишларда) козиликка салохияти бор кишини ўрталарида хакам қилишлари мумкин. Даъволашувчи томонлар хакамнинг чикарган хукмини қабул қилишлари шарт.

Шунингдек, даъволашувчилар хакамнинг хукми чиқишидан олдин унинг хакамлигидан қайтишлари мумкин. Агар хакам хукми козига оширилса ва хукм козининг мазхабига мос тушса, уни ижро қилади. Акс холда бекор қилади.

Ота-онаси ва болалари ҳамда эри ёки хотини фойдасига хукм чикариш ёки гувоҳлик бериш мумкин эмас. Аммо уларнинг зарарига хукм чикариш ёки гувоҳлик бериш мумкин.

Комил Музаффар, Мираваз Акмалларнинг Ханафий фикридан зарур масалалар” китобидан.